

amellett magyaros; számos jegyzettel és magyarázattal van ellátva. Nagybecsű a mellékelt genealogia is és ugyanitt a 31 ismeretes longobard királynak összeállított és uralkodási évszámokkal ellátott névsora.

A könyvnek kiállítása is csinos és izléses és alacsony áru (3 kor.).

Sikert kívánunk tehát az úttörőknek. De e siker nem csupán az ő igyekezetükön, hanem csak a történelem hívatott művelőinek jóindulatán és a nagyközönség jóakarátán fog mulni. Melegen ajánljuk az érdeklődők pártfogásába.

Dékány Kálmán.

A lengyel irodalom története.

Geschichte der polnischen Litteratur von *Dr. A. Brückner* Leipzig, C. F. Amelangs Verlag, 1901. — 628 lap. Ara 7-50 m.

Magyarország nemcsak területileg fekszik közvetlen szomszédságában az egykori Lengyelországnak, hanem ezredéves történelmünk folyamán többször igen szoros kapcsolatban is állottunk a lengyel nemzettel, s mindezen külső és belső érintkezések ellenére is a lengyel irodalom valósággal ismeretlen földrész előttünk. Műfordítóink minden nyelvből és irodalomból fordítanak, csak a lengyelből nem; lengyel regény vagy lengyel tárcza-novella a legnagyobb ritkaságok közé tartozik irodalmunkban. Ujjainkon elszámálhatjuk azon lengyel írók és költők neveit, a kiket, ha csak hírből is ismerünk: *Miczkiwicz*, a legnagyobb lengyel költő, tudtommal egy sora sincs lefordítva magyarra, én egy pár sonettjét olvastam német műfordításban; *Krasevszki*, a termékeny regényíró, neki talán egy-két regénye le van fordítva magyarra, s végül a múlt év legnagyobb irodalmi sensatiója a *Quo vadis* Sienkiewicz-től. Pedig múltunknak sok kapcsolata, Lengyelországnak a magyar nemzet szívében mindig erős visszhangot keltett sorsa, a világtörténelem egyik legnagyobb bűnténye s végül a lengyel irodalomnak titkos kőnyekből és sóhajokból fakadt gazdag virágai egyaránt megérdemelnék, hogy ne maradjunk az üres rokonszenv mellett, hanem igyekezzünk irodalmukat, szellemi életüket közelebből is megismerni, tanulmányozni. Sajnos, e célból mind ez ideig nem állnak alkalmas művek a magyar olvasó rendelkezésére. Lengyelországnak se politikai, se irodalomtörténete nem talált még magyar feldolgozóra. Erre való tekintettel legyen szabad a főntézimzett művet e folyóirat t. olvasóinak bemutatnom.

E mű egy most meginduló nagyobbbszabású irodalmi vállalatnak első kötete. A vállalat címe: „Die Litteraturen des Ostens in Einzeldarstellungen“, kiadója Amelang Lipésében, célja a keleti irodalmak történetét alapos feldolgozásokban előadni. A vállalat két csoportra oszlik: az elsőben *Európa* keleti népeinek irodalma fog tárgyalás alá kerülni 5 kötetben (I. a lengyel, II. az orosz, III. a magyar irodalom története, utóbbi *Heinrich Gusztáv* budapesti egyetemi tanártól, ez lesz irodalmunknak második németfeldolgozása, az első Schwicker H.

írta; IV. a) a közép- és újjörög s függelékül a török, b) az oláh irodalom története, utóbbi Alexics György budapesti egyetemi magántanártól; V. a) a cseh, b) a délszláv irodalmak története). A második csoport szintén 5 kötetben a nevezetesebb *ázsiai* országok irodalomtörténetét fogja bemutatni, és pedig I. a) a persa, b) az arab, II. a) a héber, b) a ker. keleti, III. a) a kínai, IV. az ind, V. a japán irodalom történetét. Az egyes művek írói Németország elsőrangú szakemberei, kik az illető nép irodalmát a legbehatóbban ismerik; a magyar és oláh irodalomtörténet íróinak megválasztása mutatja, hogy a kiadónak finom érzéke volt a legarravalóbb emberek kiválasztására s mi előre örülhetünk, hogy e két, minket oly közlelől érdeklő kérdéslől a magyar irodalom legilletékesebb szakemberei fogják a német közönséget tájékoztatni.

Brückner széles történeti és kulturtörténeti alapot vet az irodalmi élet rajzolásához; részletesen feltünteti, hogy micsoda nemzeti, társadalmi és vallási talajon nőtt és fejlődött ki a lengyel nép szellemi és irodalmi élete. Egyes irodalmi korszakok, egyes irodalmi alkotások csak így válnak teljesen érthetővé, csak így elevenednek meg előttünk. Látjuk a lengyel nép faji sajátságait, a nemzeti művelődés fejlődését s az idegen (cseh és német) ráhatásoktól lassankint függetlenné válását, majd önálló előhaladását, látjuk a nép uralkodó hajlamait és szokásait, érzés- és gondolkodásmódját, látjuk az egyes társadalmi osztályok — nemesség, papság, polgárság, nép — szereplését a kultúra és szellemi élet terén, látjuk a vallás és politika befolyását az irodalomra, látjuk, hogy a nemzeti élet sülyedésével párhuzamosan hanyatlik az irodalom is, míg végre a nemzeti bukás újra feltámasztja a nemzet elszunyadt erkölcsi és szellemi erejét s a kívülről elfojtott, de bent annál erősebben lobogó nemzeti láng a XIX. században az irodalom azon ragyogó alkotásaira képesíti őket, a melyek — mint az északi fény — egyszerre meglepő világossággal árasztják el Európa szellemi egét s a világirodalom jelentős tényezőivé avatják a lengyeleket. Politikailag elbuktak, de az irodalom és művészetek terén az egész világot meghódították s oly szellemi energiának, oly erkölcsi erőnek adták jelét, mely egy politikailag letipott, szétszagotott nemzet részlelől példátlan s egyenesen a görög szellemnek leigázóikon, a barbár rómaiakon tett hódításaira emlékeztet.

A lengyel irodalom kezdete a XIII. század végére tehető; első ápolói, dajkái nők voltak, az első irodalmi termék: a szoltárok lengyel fordítása. Az első időszak (XIII—XV. század) irodalma főként vallási színezetű, de Dlugos nagy lengyel történetében már nagyobb, világi alkotásokra is vállalkozott. A reformatió a lengyel irodalom és szellemi élet terén is kiváló lendületet, emelkedést jelez, de sajnos, nem tudott erősebben gyökeret verni, a XVII. század végén már majdnem teljesen kiveszett s vele egyik értékes eleme a szellemi

haladásnak; a humanismus jó későn, a XVI. században vonúlt be Lengyelországba, főszékhelye a krakói egyetem volt, de mélyebb hatást nem gyakorolt, mint elkésett viszhang csakhamar elhangzott. Az első lengyel könyvet Bonaventura *Krisztus életének* népszerű átdolgozását Opitztól 1522-ben nyomták; nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki *Mikolaj Rey*, az első lengyel író; az első igazi lengyel költő *Kochanowski*, a nagy lyrikus, a ki nemes gondolatoknak szép formában adott kifejezést; a történetírás kiváló képviselői a XVI. századból Kromer, Strykowski és Sarnieki. Általában a XVI. század pezsgő irodalmi életet mutat. A XVII. század irodalmában esupa dilettánsokkal, esupa formátlan, sivár irodalmi termékekkel találkozunk; a kultúra folyama, elszakítva az európai áradattól, egyre jobban apadt, a nemzeti élet lefelé hanyatlott, a kath. reactió minden szabad gondolatot elfojtott, az irodalom ismét asketa-klérikalis irányzatú lett, a művészet követelményeit félrevetették, a szép iránti érzéket elvesztették; főképviseleti ekkor irodalmának Potocki és Kochowski. A legmélyebb sülyedést Lengyelország az 1700—1760 közti időben mutatja, irodalma is tartalmatlanná, izléstelené, utánzóvá vált, a világi irodalom majdnem egészen megszűnt. A nemzet bukása felrázta a szellemeket a marasmusból, apathiából; a régi előítéleteket elhagyva, az emelkedettebb szellemek új útra térnek, újra összeköttetésbe lépnek a modern európai kultúrával, minden téren haladásra, reformokra törekszenek s oly szellemi és erkölcsi tőkét gyűjtenek, mely később is dúsan táplálta a nemzetet. Krasieki, Narusewicz, Trembecki előkelő, modern színvonalon álló költők; 1765-ben megnyitották az első színházat, mely Zablockiban kiváló színműíróra talált, még nagyobb sikere volt Niemcewicznek; Karpinski, Kniasnin a lyra terén tüntek ki.

A napoleoni harcok viharai után új irodalmi tevékenység indult meg Lengyelországban. Egy darab ideig a francia klasszicizmus uralkodott (Kosmian, Felinski, Sniadecki, Woroniecz, Staszic, Fredro), jelentősége nem annyira költői, mint kulturális téren keresendő. A romantizmus a lengyeleknél is erősen éreztette hatását; első képviselője Brodzinski, betetőzője a lengyel irodalom legnagyobb csillaga a XIX. század egyik legnagyobb költője (Cavour 1848-ban, a piemonti kamara ülésén a század *első* költőjének nevezte): *Mickiewicz Adam*, a „Pan Tadeus“, „Wallenrod“, „Dziady“ költője; ide tartoznak még Malezewski, Gosczynski, Zaleski, Padura, Grabowski. Könyvünknek több mint fele a XIX. század gazdag, változatos irodalmát ismerteti. Terünk nem engedi, hogy az egyes irányokat s azok főbb képviselőit felsoroljuk, azért csak annak kiemelésére szorítkozunk, hogy a XIX. század lengyel irodalma vetekszik a legelső népek irodalmával; főjellemonása az erős nemzeti érzés, a honfiúi remények és vágyak ápolása, a honszeretet erősítése, az elesettek vigasztalása, a cüggedők bátorítása. A lengyel költők vezérei s prófétái voltak egyúttal népöknek; ők

eszközölték, hogy a lengyel nemzet, politikai önállótansága ellenére is, büszkén mondhatja: e pur si muove.

Brückner nagy, terjedelmes művének főbb pontjait is alig ériinthettük. Könnyed, eleven nyelvéről, szemléletes előadásáról, finom jellemzéséről csak teljes dicsérettel szólhatunk. Ha valami kifogást hozhatunk fel előadása ellen, legfőlebb az lehet, hogy bio- és bibliographiai adatokban nagyon sovány; Mickiewicznél se azt nem említi meg, hogy hol, se azt, hogy mikor született, sem egyik főművének (Dziady) eredeti azaz lengyel címét nem említi, hanem azt mindig csak „Ahnen« (ősök) címmel idézi, holott az eredeti németül inkább „Totenfeier“-rel adható vissza.

Magyar dolgokról szerzőnk többször tesz említést, de sajnos, nem sok köszönet van benne. Nem tudom, lengyel forrásaiból merítette-e, német szíve sugta-e neki (a lengyelek iránt, a mennyire megítélhettem, eléggé objectív, sőt itt-ott meleg szívű), de rólunk több ferde és bántó megjegyzést tesz. Így Ulászló királyról azt mondja: „A keresztyénségért a XV. század legvégtetesebb esatájában feláldozta merész fejét, galádúl elhagyatva a gyáván megfutamodó magyaroktól, híven körülvéve lengyeleitől, kik ott veszték el egy szálig (22. l.)“ — a magyar történelem ezt másként tudja. Mesének nevezi Dlugos lengyel történetírónak Ulászlóra vonatkozó azon állítását, hogy e hősi király Várna előtt a töröknek esküvel tett szerződését megszegte (26. l.). A magyar történelem Dlugosnak ad igazat. A lengyelek az 1831-iki fölkelés leverése után „nem nagyon ringatták magokat esalódásban a magyarok kérkedő (grossprecherisch) ígéreteire nézve (360 l.)“. Az a meleg rokonszenv és lángoló testvérszeretet, mely ekkor a magyar közvéleményt áthatotta, bizony egy kissé szebb méltatást is megérdemelt volna. Nem nagyon rokonszenves megjegyzéseket olvasunk a 25, 118, 608 lapokon se, de hát ezeket a németektől megszoktuk. Némi fényugár esik reánk azon érdemekből, melyeket két magyar királyleány szerzett a lengyel irodalom megteremtése körül. „A lengyel nemzeti irodalom bejáratánál ott áll a szende Árpád-leány, egy fény- és szentségövezte alak, méltó, mint egy földi nő se jobban, egy praerafaelita leggyöngédebb esetjére (20 l.)“, s ezután részletesen előadja a szent királyleányról, *Kingáról* szóló mondát s az ő kegyes életét. „Az első magyar királyleányra következett egy század múlva egy hasonló fényes alak, *Anjou Hedvig*, ki ifjú szerelméről való csodálatos lemondással, nőül ment az otromba litván fejedelemhez, hogy Litvániát egyesítse Lengyelországgal. Hedvig sok könyvet fordítatott a maga számára latinból lengyelre; a királynő e könyvtárából — ez az első adat egy magán-könyvtárról Lengyelországban — csak egy zsoltár maradt fenn. S midőn Hedvig, a világ gyönyörúsége, meghalt a nélkül, hogy férfi sarjat hagyott volna hátra, Jagello legifjabb, orosz felesége szintén megőrizte a lengyel irodalom iránti érdeklődését; ma is tanúsítja ezt

a sok kalandozás után a magyar protestánsok közé került bibliafordítás, melyet bizonyára Comenius Amos vitt magával a poseni Lissából Sárospatakra, a hol az ma is található (22—23 l.)⁴. A krakói lengyel egyetemmel kapcsolatban megemlíti röviden a *bursa Hungarorumot* s a krakói szép magyar nyomtatványokat is (17 l.), szól az Erdélybe szakadt lengyel árianusokról (120 l.), több helyen említi a lengyelek közt honos magyar viseletet s kedvelt magyar bort.

Még egyre szerettem volna kitérni, nevezetesen rövid párhuzamot vonni a lengyel és magyar irodalom fejlődése, illetőleg e fejlődés egyes jelentősebb pontjai közt; a reformatio keltette föllendülés, a XVIII. század első, nagyobb felében való mély nemzeti és irodalmi hanyatlás, az utolsó harmadában való föleszmélés, a klasszicizmus és romanticizmus kora, a népies nemzeti elemekhez való visszatérés, mind önkéntelenül kínálkoztak erre, de sietek befejezni úgyszólván már hosszúra nyúlt ismertetésemet, jó lélekkel ajánlva e művet, egyes kisebb szeplőfoltjai mellett is, a lengyel nemzet minden barátjának figyelmébe.

Rácz Lajos.

KÜLÖNFÉLÉK.

A honfoglalás revizioja, vagyis a hun, székely, magyar, besenye, kun kérdés tisztázása cz. a. dr. *Bálint* Gábor nagyérdékű könyvet, mélyreható történet-nyelvészeti tanulmányt adott ki saját költségén. Célja a munkának, a honfoglalás kútfőit revizio alá vévén, igazolni és kimutatni, hogy a nemzeti hagyomány a hun-székely-magyar rokonságról helyesebb nyomon jár, mint a nyelvészek ama két tábora, melyek egyike a magyart finn-ugor fajú, a másika török-tatár fajú népnek mondja. Bálint G. szerint a magyar nemzet olyan törzsesalád, melynek rokonai (de nem testvérei) nemcsak a sokat vitatott finn és török-tatár fajú népek, hanem a nagy turáni családnak többi tagjai is. Bálint Gábor a kaukázusi expeditióból hazajöve, behatóan tanulmányozta a közönségesen cserkesznek nevezett *adighe-kabard* nyelvet s e tanulmányozás arról győzte meg, hogy az adighe-kabard nyelv a magyarhoz nemcsak hasonló, hanem olyan közeli rokon, mely nélkül a magyar nyelv legtöbb jelensége nem is érthető. A két nyelv összefüggésének okát keresendő, tanulmányozta a honfoglalás történeti kútfőit, főképp a keletieket és bizancziakat. Ennek eredménye a jelen munka, melynek fő részei, hogy kik az adighe-kabardok? kik voltak a hunnok? az